



## Dîvânu Lugâti't-Türk'te Geçen Temel Duygu Fiillerinin Derleme Sözlüğü'ndeki Durumu Üzerine Bir Değerlendirme An Evaluation of Its Status in the Compilation Dictionary of Basic Emotion Verbs Available in Dîvânu Lugâti't-Türk

### Nülüfer ÇELİK\*

\* Dr. Öğr Üyesi., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye/Türkiye.

Assist. Prof., Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Osmaniye/Turkey.

niluferturkdili@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6998-6109>



### Makale Bilgisi | Article Information

**Makale Türü / Article Type:** Araştırma Makalesi / Research Article

**Geliş Tarihi / Date Received:** 25/06/2022

**Kabul Tarihi / Date Accepted:**

19/09/2022

**Yayın Tarihi / Date Published:**

30/09/2022

**Atf:** Çelik, N. (2022). Dîvânu lugâti't-Türk'te geçen temel duygu fiillerinin derleme sözlüğü'ndeki durumu üzerine bir değerlendirme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 57, 143-156

**Citation:** Çelik, N. (2022). An evaluation of its status in the compilation dictionary of basic emotion verbs available in dîvânu lugâti't-Türk. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 57, 143-156

### Öz

Söz varlığını içinde önemli bir yere sahip olan fiillerden bir kısmını duygu fiilleri oluşturmaktadır. Zihinsel süreçte meydana gelen duyguların dildeki karşılığı olarak da tanımlanan bu fiiller psikoloji, dilbilim ve kültürel açıdan önemli bir kesişim noktasında yer alırlar. Bu bağlamda temel duygu fiilleri ait olduğu toplumun düşünce yapısı ve buna bağlı olarak da duygu dünyaları hakkında bazı ipuçları verebilir. Türk dili ve Türk kültürü açısından önemli bir yere sahip olan DLT de geçen duygu fiillerinin tespiti ve günümüzdeki anlam değişikliğinin belirlenmesi önemli olacaktır. Çalışmamızda, psikolojide üzerinde fikir birliği sağlanmış temel duygu fiillerinin varlığı Dîvânu Lugâti't-Türk'te araştırıldı. Tespit edilen 73 fiilin Derleme Sözlüğü'nde duygu anlamı açısından nasıl bir değişime uğradığı ortaya konuldu. Bu fiillerden bir kısmının ses değişimine rağmen anlamını ve Türkiye Türkçesi ağızlarında hâlâ varlığını koruduğu, bir kısmının tamamen kullanımdan kalktığı; bazılarının ise ses ve şekil değişimi yanında anlam değişimine de uğradığı tespit edildi. Çalışmamızda, kültürel bir varlık olan dilin duygular bağlamında geçmişle tamamen bağını koparmadığı, bir yönüyle ağızlarda varlığını sürdürdüğü belirlendi.

**Anahtar Kelimeler:** Dîvânu Lugâti't Türk, Derleme Sözlüğü, duygu fiilleri.

### Abstract

Some of the verbs that have an important place in our vocabulary are emotion verbs. These verbs, which are also defined as the language equivalent of the emotions that occur in the mental process, take place at an important intersection point in terms of psychology, linguistics and culture. In this context, the basic emotion verbs can give some clues about the thought structure of the society to which they belong and, accordingly, about the emotion worlds. In DLT, which has an important place in terms of Turkish language and Turkish culture, it will be important to determine the last emotion verbs and determine the current meaning change. In our study, the existence of basic emotion verbs, on which consensus has been built in psychology, was investigated in Dîvânu Lugâti't-Türk. It was revealed how the 73 verbs identified have changed in terms of the meaning of emotion in the Compilation Dictionary. It was found that some of these verbs still retain their meaning and existence in Turkish dialects despite the sound change, some of them have completely fallen out of use; some of them have undergone a change in meaning in addition to sound and shape changes. In our study, it was determined that language, which is a cultural asset, has not completely severed its connection with the past in the context of emotions, but continues to exist in mouths in one aspect.

**Keywords:** Dîvânu Lugâti't Türk, Compilation Dictionary, emotional verbs.

## Giriş

Duygu sözcüğü Türkçe Sözlük'te (TS) “Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim” (TS, s. 729); Ötügen Türkçe Sözlük'te (ÖTS) “Bir olayın, bir nesnenin veya bir kişinin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim” (ÖTS, s. 1315); Misalli Türkçe Sözlük'te (MTS) ise “Bir şeyin insanın iç dünyasında uyandırdığı etki, his” (MTS, s. 770-771) olarak açıklanmıştır. MTS'de psikolojideki anlamına yer verilmiş ve “psiko. Kendisinden bir önceki olayın sonucu olarak ortaya çıkan ruhi durum, bir fikrin, bir tasavvurun sonucu olan, fizik olarak bedende herhangi bir yer tutmayan, herhangi bir organa ihtiyaç duymayan sevinç, hüznün vb. ruh hâli” olarak açıklanmıştır.

Psikolojinin ana konularından biri olan temel duygular, bilim insanları tarafından varlığı kabul edilen fakat sınıflama ve çeşitliliği üzerinde görüş birliğine varılamayan bir konudur. Andrew Ortony ve Terence J. Turner tarafından yapılan kapsamlı bir değerlendirmede, temel duygular konusundaki mevcut farklılıklar karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve on dört ayrı görüşe yer verilmiştir. İlgili çalışmada temel duygular bazı bilim insanları tarafından arzu, keyifsizlik, cesaret, korku, nefret, öfke, tikslenme, umut, sevgi, ümitsizlik, üzüntü olmak üzere on bir ayrı fiille ifade edilirken; bazıları tarafından da sadece mutluluk ve üzüntü gibi iki temel fiille sınırlandırılmıştır. Bahse konu olan çalışmada temel duygular, yüz ifadeleri, öğrenilmişlik durumu, içgüdülerle ilişkisi, kalıtım ve diğer özellikleri ile de ayrıca ele alınmıştır (Ortony ve Turner, 1990, s. 315-331). Konuyla ilgili önemli çalışmalar yapan Robert Plutchic ise temel duygu fiillerini hayret, iğrenme, kabul, korku, neşe, öfke, ümit, üzüntü olmak üzere sekiz fiille sınırlandırarak bu fiiller üzerinde çalışmalar yapmış ve “Plutchic Emotion Circumplex” olarak isimlendirilen “Plutchic'in Duygu Çemberi”ni geliştirmiştir (Plutchik, 2001, s. 344-350) Bu modelde duygular yoğunluk açısından bir derecelendirmeye tabi tutulmuş, çember genişledikçe farklı duygu durumlarının ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde söz konusu duyguların birbirleriyle etkileşimi ile de daha farklı duyguların ortaya çıktığı grafiksel olarak ortaya konulmuştur. Plutchic'in bu görüşü temel referanslardan birisi olsa da konuyla ilgili tartışmalara son noktayı getirememiştir. Takip eden yıllarda birçok araştırmacı tarafından farklı modeller ve grafiksel anlatımlar ileri sürülmüştür. Çalışmaların tamamı değerlendirildiğinde duyguların tek tek değil, duygu kümeleri şeklinde olduğu varsayımı ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Parrott; temel duyguları her birinin altında çok sayıda benzer ve duygu çeşitliği bulunan aşk, sevinç, sürpriz, öfke, üzüntü, korku olmak üzere altı duygu öbeği ile tanımlamıştır (2001, s. 21-57). Goleman, her birinin çok sayıda alt kümesi olan öfke, üzüntü, korku, zevk, sevgi, şaşkınlık, iğrenme, utanç olmak üzere başlıca sekiz duygu kümesi hakkında geniş değerlendirmelerde bulunmuştur (Goleman, 2012, s. 374-377). Temel duygular konusunda tam bir fikir birliği olmaması yanında bu fiillerinin anlamlarının da Türkçe Sözlüklerde farklılık gösterdiği yapılan çalışmalarla belirlenmiştir. Sözlüklerdeki anlam farklılığı üzerine Ferdi Bozkurt tarafından yapılan bir çalışmada, sözlüklerdeki temel duygu kavramlarının yeniden tanımlanması önerilmiş ve Kövecses'in prototipik duygu senaryosundan yola çıkılarak oluşturulan duygu kavramlarının tanımlamaları yapılmış ve alternatif bir yöntem de önerilmiştir (Bozkurt, 2014, s. 25-34).

Duyguların tanımında olduğu gibi nasıl meydana geldiği konusunda da farklı görüşler ortaya konulmuştur. İlal'e göre; duygular, ruhsal gelişime paralel olarak gelişim göstermektedir. Koptagel-İlal, bebeklerde bir aylık dönemden sonra temelde olan öfke, korku ve yönelim duygularında olumlu ve olumsuz yönde farklılaşma başladığını ve oluşan yeni duyguların her birinin ayrı davranışlar halinde gösterildiğini; ortaya çıkan hoşnutsuzluk ve hoşnutsuzluk durumlarının, önce tek bir davranış halinde ve bedenin tümü ile; takip eden dönemlerde duyguların gelişmesi, birbirinden ayrılması ile vücudun sadece belli bölgeleri ile anlatılır hale geldiğini ifade etmiştir (Koptagel-İlal, 1991, s. 100). Bebeklik dönemi de dâhil olmak üzere temel duyguların ortaya çıkışına dair, gerek Plutchic gerekse diğer araştırmacıların birleştiği ortak nokta, bu duyguların oluşması için temelde bir uyarıcının varlığının gerekli olduğudur. Cüceloğlu; Plutchic'i baz alarak yaptığı değerlendirmede Uyarıcı>Algılama>Duygu>Davranış>Etki modellemesini açıklamış ve bunu tehdit>

tehlike>korku>kaçma> koruma şeklinde örneklemiştir. Görüldüğü gibi bir uyarıcının varlığında, uyarının algılanması sonucu duygu ortaya çıkmakta, duygu ise davranışı oluşturmaktadır (Cüceloğlu, 2012, s. 264).

Zihinsel bir faaliyeti ifade eden mental süreçte meydana gelen duyguların dildeki karşılığı duygu fiilleri olarak isimlendirilir. Uyarılar sonunda zihinsel işlevlerden sonra oluşan duygular, mental sürecin bir aşaması olduğu gibi, duygu fiilleri de mental fiillerin bir alt kategorisi olarak mental etkinliğin ikinci aşamasını oluşturur (Yaylagül, 2005, s. 17-51). Bir başka ifadeyle kuşku, korku, endişe, sevinme, üzüntü, pişmanlık gibi mental sürecin zihinde meydana getirdiği hissi çıktılar duygu, bunları ifade eden kelimeler de duygu fiilleri olarak kabul edilir (Şahin, 2012, s. 45-62). Mental süreçte duyguların oluşumu ve varlığı sabit iken duygu fiillerinin tam olarak hangileri olduğu konusunda kısmi belirsizlik hâlen devam etmektedir. Bunun en önemli nedeni zaman zaman bazı duyguların birbiri ile örtüşmesi, birbirinin devamı olması ve aralarındaki sınır keskinliğinin tam olarak belirlenememesidir. Bu durum onların tanımlanmasında kullanılan fiillere de yansımıştır.

Duyguların oluşumunda kültürün önemli bir yeri vardır. Aynı uyarının farklı kültürlerde farklı duygulara yol açtığı da bilinen bir gerçektir. Uyarı> duygu> tepki bağlamında uyarılar farklı, tepkiler farklı olsa da temel duygular hiç değişmemektedir. Esra İlder (2019) “Karahanlı Türkçesinde Duygu Fiilleri” adlı doktora tez çalışmasında “Duyguların düşünceyle başladığını, düşünce ile duygunun birbirini etkileyen kavramlar olduğunu ve bir kültürün düşünce sistemini etkili bir şekilde anlayıp değerlendirebilmek için o kültürün duygu sisteminin de anlaşılması gerektiğini bildirmiştir.” (İlder, 2019, s. 36). Bir başka ifade ile, temel duyguların oluşumu, bir kültüre mensup olanların dünyayı algılaması ve ona verdiği tepkiler açısından ele alındığında, o kültür açısından önemli bilgileri ortaya koyabilir. Duygu fiilleri konusu son zamanlarda araştırmacıların üzerinde inceleme yaptığı alanlardan biri olmuştur. Yapılan çalışmalarda genel olarak belli bir dönem (Argunşah ve Boz, 2022; Yıldız, 2020; Soydan, 2018), bazı lehçelerde söz varlığı (Doğan ve Erdin, 2021; Şahin, 2012) mental süreçlerdeki konum (Yaylagül, 2005), üretilen metaforlar (İlder, 2019) gibi konular üzerinde durulmuştur.

Bilişsel dünyanın dile aktarılmasında kullanılan kelimeler olarak da adlandırılan duygu fiillerinin DLT ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumu üzerine görebildiğimiz kadarı ile karşılaştırılmalı bir çalışma yapılmamıştır. Türk dili ve Türk kültürü açısından önemli bir yere sahip olan DLT de geçen duygu fiillerinin tespiti ve günümüzdeki anlam değişikliğinin tespiti önemli olacaktır. Bu çalışmada, ilk Derleme Sözlüğü olarak kabul edilen Dîvânu Lugâti't Türk'te (DLT) yer alan ve temel duygu anlamı barındıran fiillerin, günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan kelimelerin yer aldığı Derleme Sözlüğü'ndeki (DS) durumu, duygu anlamı taşıyıp taşıyamama açısından incelenmiştir.

## Yöntem

Çalışmamızda Esra İlder'in “Karahanlı Türkçesinde Duygu Fiilleri” adlı doktora tez çalışmasında birincil temel duygu fiilleri bölümünde yaptığı sınıflandırma esas alındı. Bu duyguları tanımlayan fiiller Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından hazırlanmış DLT adlı eserde araştırıldı. Tespit edilen temel duygu fiillerinin anlamı ve eserdeki sayfa numarası (s. XYZ) şeklinde verildikten sonra örnek cümle ile tanımlandı. Clauson (C) ve Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde (EUTS) seçilen fiillerin anlamı verildi. Takiben Derleme Sözlüğü'nde varsa bu fiillerin anlamı ve sayfa numarası verildi. Çalışma fiillerin ifade ettiği duygu anlam durumuna göre yedi bölümde incelendi. Her bölümdeki ilgili fiiller DLT'de duygu anlamından farklı bir duygu anlamı barındırorsa dahi - fiilin hâlâ herhangi bir duyguyu devam ettirmesinden dolayı- duygu fiili olarak o bölümün sonunda belirtildi. Her bölüm içinde gerekli görülen yerde fiil farklı bir anlama geçmişse ayrıca bilgi verildi. Fiiller Derleme Sözlüğü'nde yer almıyorsa herhangi bir açıklama yapılmadı.

## 1. Bulgular

### 1.1. Kızgınlık, Öfke İfade Eden Duygu Fülleri

Kızgınlık: Öfkeli olma durumu (TS, s. 1436). Öfke: Engelleme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap anlamındadır (TS, s. 1838).

**bulğa-**“kızdırmak, sinirlendirmek” (s. 601) “bulanmak, karmakarışık olmak, bozmak, karıştırmak ( EUTS, s. 52)

“ol atasınbulğadı” “O atasını sinirli hale soktu.” (s. 470)

“ol er anıñ köñlin bulğadı” “O adam onu rahatsız etti ve kızdırdı.” (s. 470)

**bulğan-**“(birisine) kızmak” (s. 601) “bulanmak, karıştırmak, karışmak” (EUTS, s. 52)

“beg añar bulğandı” “Bey ona kızdı.” (s. 302)

DLT bulğan-> bulan-DS

bulan-“karışmak, değmek, hiddetlenmek, çamura bölenmek” (DS, s. 786)

**buşur-**“sıkıntı vermek” (s. 604) buş-ur- “buş- fiilnin ettirgeni şeklidir” (EUTS, s. 55) “buş- öfkelenmek, hiddetlenmek, kızmak”

“ol meni buşurdı” “O, bana sıkıntı verdi.” (s. 254)

buşur-“arayıp, sorup elde etmek, tedarik etmek, bol harcamak, değerini bilmemek” (DS, s. 806)

busura- “bıkmak, doymak, önemsizliğini göstermek” (DS, s. 806)

**eril-**“kendini suçlamak, vicdan azabı çekmek” (s. 642) eril-“kederle sarsılmak” (C, s. 229)

“er erildi sarsıldı” “Adam kederden dolayı sarsıldı (vicdan azabı çekti) ve kendini suçladı.” (s. 97)

eril-“ yaşlı büyüyerek çocukluktan çıkıp gençlik çağına ermek, boyu bir yere yetişmek” (DS, s. 1769)

**ige-**“kafa tutmak, inatlaşmak” (s. 662) “ige- dış gıcırdatmak, inat yapmak” (C, s. 101)

“ol añar igedi” “O, ona kafa tuttu ve onunla inatlaştı.” (s. 459)

**ige-(n-)** “inatlaşmak, huysuzlaşmak” (s. 662) “ige- fiilinin dönüşlü şeklidir” ( C, s. 101)

“emdi üdın odundı

kidin telim ökündi

il bolgalı igendi

andag eriğ kim utar” “Düşman uykusundan şimdi uyandı ve çok pişman oldu; çünkü barış görüşmeleri sırasında inatlaşmış ve barışı reddetmişti. Böyle bir adamı benden başka kim yener?” (s.88-89)

DLT igen-> eyen- DS

eyen-“ ayak diremek, bekinmek, ısrar etmek” (DS, s. 1820)

**kağran-**“(kendini) huyu sertleşmiş gibi göstermek” (s. 676); “kadra- fiilinin dönüşlü şeklidir” “kayra / kayıra- bilemek, keskinleştirmek, dış gıcırdatmak” (C, s. 605)

“beg añar kağrandı” “Bey ona kızdı; ona karşı huyu ve davranışı sertleşti.” (s. 306)

kayran-“kış hazırlığı yapmak” (DS, s. 2707)

gayran-“artırmak”“her şeyi yazdan gayranmalı.” (DS, s. 1949)

**kaķı-**“kızmak, öfkelenmek” (s. 677) “kakı-birine kızgın olmak, kötüye kullanmak” (C, s. 609)

“ol andın kaķıdı” “O, ona kızdı ve yaptığı şeyden bıktı.” (s. 463)

kaķı-“öfkelenmek, darılmak, kızmak” (DS, s. 2602)

kaķın-“öfkelenmek, darılmak, kızmak, uğraşmak, didinmek” (DS, s. 2603)

**kaķış-**“karşılıklı kızmak” (s. 678) “kakı- fiilinin işteş şeklidir” (C, s. 613)

“eren kamug kaķışdı” “İnsanlar birbirlerine kızdılar.” (s. 262)

kaķış-“karşılıklı söz direnişinde bulunmak, iddia etmek, birini çekememek, toslaşmak, iteleşmek, birbirini itelemek, el şakası yapmak” (DS, s. 2603)

**kaķıt-**“kızdırmak, rahatsız etmek” (s. 678) “kakı- fiilini ettirgen şeklidir” (C, s. 610)

“ol anı kaķıttı” “O, onu kızdırdı ve kendinden yüz çevirinceye kadar rahatsız etti.” (s. 329)

**kaķur-**“katılaştırmak, sertleştirmek” (s. 693) “kat- fiilinin ettirgenidir” kat-acımasızlaşmak (C, s. 604)

“tāşyir anı kaķurdu” “Gurbet onu sertleştirdi yani onu uslandırdı ve yonttu.” (s. 253)

**kaķıġa-**“sertleşmek, azarlamak, öfkelenmek, yüz çevirmek” (s. 713) kaķıġa-“lanet etmek” (C, s. 655)

“xān anı kaķıġadı” “Han ona öfkeleni ve ondan yüz çevirdi.” (s. 320)

**kaķıġaş-**“birbirine yüz çevirmek” (s. 713) “kaķıġa- fiilinin işteşidir” (C, s. 656)

“olar ikki kaķıġaşı” “O ikisi birbirine yüz çevirdi.” (s. 297)

**kaķıġat-**“nefret etmeye ve yüz çevirmeye zorlamak” (s. 713) “kaķıġa- fiilinin ettirgenidir” (C, s. 655)

“ol anı begke kaķıġattı” “O, beyi ondan nefret etmeye ve yüz çevirmeye zorladı.” (s. 338)

**öpkele-/öpkiye-**“kızmak, öfkelenmek” (s. 788) öpke: öfke, ciġer (EUTS, s. 152) öpkele-“öfkelenmek, hiddetlendirmek” (EUTS, s. 155)

“otaġka öpkelep süke sözlemedük” “Çadırında akranlarına kızdı; sonra da askerle konuşmadı.” (s. 438)

DLT öpke-, öpkele-> öpkele- DS

öpkele-“ darılmak, gücenmek” (DS, s. 3343)

öġkelén-, öykelen-, ökelen-, ökülen- “öfkelenmek, kızmak” (DS, s. 3315, 3365, 3325)

**öpkele- / öpkile-**“kızmak, kızıp uzaklaşmak” (s. 788)

“ol andın öpkiledi” “Ona kızdığı için ondan uzaklaştı.” (s. 138)

**sarsıt-**“azarlamak, sert davranmak” (s. 807) sars-fiilinin ettirgen halidir. “sars- lanetlemek, kötü konuşmak” (C, s. 855)

“ol anı sarsıttı” “O, onu azarladı ve ona sert davrandı.” (s. 337)

**telge-**“birisini sinirlendirmek ve kızdırmak” bulġa- ile birlikte kullanılır (s. 867). “telgek, telgen maddelerine bakınız (C, s. 499).

“ol atasın bulġadı (telgedi)” “O, babasını sinirli ve kızgın hale soktu.” (s. 470)

tele-“pıhtılaşmak, görmek, gözetlemek, denemek”(DS, s. 3869)

**telgen-**“(birine) kızıp yüz çevirmek” ikilemeyle kullanılır. bulġan-telgen- (s. 867) telgen-“çileden çıkmak” (C, s. 499)

“ol aġar bulġandı telgendi” “O, ona kızdı ve ona yüz çevirdi.” (s. 303)

telen- “alınmak, ip ya da urgan eskimek” (DS, s. 3869)

**tersin-**“(birisine) kızmak, (yara vb.) nüksetmek” (s. 872) ters- “kızgın olmak” fiilinin dönüşlü şeklidir.” (C, s. 553)

“beg anar tersindi” “Bey ona kızdı.” (s. 303)

Kızgınlık ve öfke bildiren fiillerden bulga-(n-), buş-(ur-), kakı-(ş-,t-), öpkele-, telge-(n-) fiillerinin günümüzde duygu değerlerini korudukları görülmektedir.

## 1.2. Üzüntü, Pişmanlık İfade Eden Duygu Fiilleri

Üzüntü: Olması istenilmeyen olaylardan doğan ruh tedirginliği (TS, s. 2461). Pişmanlık: pişman olma durumu (TS, s. 1929).

**açıt-**“elem vermek, acıtmak” (s. 539) açıt-“acıtmak, ağrıtmak, gönül kırmak, acı duyurmak” (EUTS, s. 2)

“ol anıñ köñlin açıttı” “O, çok kötü bir haberle onun yüreğine elem verdi” (s. 101)

DLT açıt->acıt- DS

acıt-“kızdırmak, öfkelenmek, sinirlendirmek, içlendirmek, kederlendirmek, üzme, acı çektirmek, üzme” (DS, s. 54)

**ağrı-** “(beraberce) acı çekmek” (s. 544) “ağır+ı-/ağrı-“acı çekmek, acı içinde olmak anlamındaki fiilin işteş şeklidir” (C, s. 91)

“olar bu işka ağrıştılar” “Onlar bu işten acı çektiler.” (s. 110)

**esirge-/ esirke-** “bir şeyin kaybolmasına üzülme” (s. 645) esirge-“birine üzülme, pişman olma” (C, s. 252)

“ol esirgedi neñni” “Nesnenin kaybolmasına üzüldü.” (s. 134)

esirge-“iğrenme” (DS, s. 2782). Fiil farklı anlama geçse de yine de bir duygu barındırmaktadır.

esirke-“korumak, kayırmak” DS

**esirgen-** “bir şeyin elden gitmesine hayıflanma”(s. 645) “esirge- fiilinin dönüşlü halidir (C, s. 252).

“er tawarıña esirgendi” “Adam malının gitmesine hayıflandı.” (s. 128)

esirgen-“oyalanma, arkadaş, can yoldaşı olma” (DS, s. 4498)

**ıgla-/yığla-** “ağlamak” (s. 655) “ıgla-/ yığla- ağlamak” (C, s. 85)

“oğlan ıgladı” “Çocuk ağladı.” (s. 127)

DLT ıgla-/yığla->āla-, āle- DS

āla-, āle-, “ağlamak” (DS, s. 193)

yığla-“ağlamak” (DS, s. 4262)

**ıglaş-/ yığlaş-** “ağlaşma”(s.655) “ıgla-/ yığla- fiilinin işteş şeklidir.” (C, s. 86)

DLT ıglaş-~yığlaş-, yığlat- olarak geçer.

**korlan-** “(elinden çıkan mala) acınıp zarar saymak ve onun hasretini çekme” (s. 730) korlan-kor kelimesinden türemiş dönüşlü fiil. (C, s. 659) kor: kayıp, zarar” (C, s. 641)

“er tawarıña korlandı” “Adam, elinden çıkan şeye acındı ve onu bir zarar saydı.” (s. 306)

korlan-“bir şeye iyice alışma, bir şeye dadanma, düşkün olma” (DS, s. 2926)

gorlan-“alışkanlık edinme, alışma” (DS, s. 2105)

**küs-** “sitem etmek, sırt çevirmek, küsmek” (s. 757) küs- “gücenmek, somurtmak vb.” (C, s. 748)

“Ol andın küsdi” “O, ona sitem edip sırt çevirdi.” (s. 236)

küs-“ küsmek, yoğurt tutmamak, muhallebi, un çorbası vb. yemekler iyi karıştırılmayarak top top olmak” (DS, s. 3051)

**muḡad-** “sıkıntıda kalmak, bunalmak” (s. 765) munad- “buḡ” kelimesinden türemiş, bunaltmak anlamındadır” (C, s. 350) “buḡ “sıkıntı” (C, s. 348)

“er oḡlı muḡadmas it oḡlık ölermes” “İnsanoḡlu sıkıntıda kalmaz; bir hile bulup çıkar. Köpek yavrusu, at gibi karın üzre, yere yapışmaz.” (s. 256)

DLT muḡad->bunat- DS

bunat-“bunaltmak” (DS, s. 792)

**muḡuḡ-** “mihnet çekmek” (s. 765) muḡuḡ- “sıkıntılı olmak” “buḡ” isminden türemiş edilgen bir fiildir (C, s. 769).

“er muḡuḡtı.” “Adam mihnet çekti ve zorlandı.” (s. 511)

**oxsın-/oxsun-** “pişman olmak, sonradan üzölmek” (s. 780) oxsın- “pişman olmak” (C, s. 95)

“ol kılmış ışına oxsındı” “O, yaptığına pişman oldu.” (s. 115)

“üküş sewinç balsa katıḡ oxsunur” “Çok sevinçli kişi bir şeye uğrayabilir ve onda üzüntüsü artar.” (s. 499)

**ökün-** “pişman olmak, hayıflanmak” (s. 786) ökün- “tövbe etmek, pişman olmak” (C, s. 111)

“ol yāzuḡına ökündi” “O, işlediḡi suçtan dolayı pişman oldu.” (s. 99)

ökün-“birinin yaptıklarını, söylediklerini yineleyerek alay etmek, öykü anlatmak” (DS, s. 3327)

**ökünç kıl-** “pişman olmak” (s. 786) ökünç- “ökün” fiilinden türeyen isimdir.” ökünç kıl- “isim+yardımcı fiilden oluşan birleşik fiil yapısındadır. C’da bu yapı tanıklanmamıştır.

“ol aḡar ökünç kıldı” “O, ona pişman oldu.” (s. 533)

**samsıt-** “(dil veya elle) incitmek”(s. 802) Fiil, DLT de tanıklanmıştır.

“ol anı samsıttı” “O, onu dil veya elle incitti.” (s. 337)

samsı-“Ekşimek, bozulmak” (DS, s. 3533).

**sıḡta-** “aḡlamak” (s. 818) sıḡıt > sıḡıt-a-> sıḡta-> “aḡlamak, dövünmek

“oḡlan sıḡtıdı” “Çocuk vb. aḡladı.” (s. 465)

**sıxtaş-/ sıḡtaş-** “birlikte aḡlamak” (s. 818) sıxtaş- <sıḡıt+a-ş-) sıḡta- fiilinin işteş şeklidir (C, s. 807).

“kişi ḡamuḡ sıxtaşdı” “İnsanlar aḡladı.” (s. 294)

**tartış-** “ciḡeri sızlamak, üzölmek” (s. 859) tart-“mücadele etmek, çabalamak fiilinin işteş şeklidir.” (C. s. 537)

“Yazıda böri ulusa evde it baḡrı tartışur.” “Dışarıda kurt ulursa, ona özlem ve sevgiden dolayı, evde köpeḡin ciḡeri sızlar. Bu akrabaların birbirlerine özlemleri için kullanılır.” (s. 459)

acı-(t-), esirge-, ıḡla-/ yıḡla-, korla-(n-), küs-, mun-(ad-)- kelimelerinin duygu anlamlarını devam ettirdikleri görölmektedir.

### 1.3. Korku İfade Eden Duygu Fiilleri

Korku; Bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında duyulan kaygı, üzüntü, Kötülük gelme ihtimali, tehlike. Gerçek veya beklenen bir tehlike ile yoğun bir acı karşısında uyanan ve coşku, beniz sararması, ağız kuruması, solunum ve kalp atışı hızlanması vb. belirtileri olan veya daha karmaşık fizyolojik değişmelerle kendini gösteren duygu (TS, s. 1482).

**beliñle-** “(insan için) korkup uykudan sıçramak, (hayvan için) bir şeyden korkup sıçramak ve kaçmak” (s. 582) **beliñle-** “şaşıp kalmak” (C, s. 344) **beliñ** “panik korku” (C, s. 343)

“er beliñledi” “Adam bir korkuya uğrayıp uykusundan sıçradı. Herhangi bir hayvan da aniden bir şeyle korkutulur ve (havyan) sıçrar ve kaçarsa yine aynıdır.” (s. 516)

DLT **beliñle->belinle-** DS

**belingle-;belinle-** “şaşkınlıkla karışık korku duymak, irkilmek, ürkmek, uykudan sıçrayarak korku ile uyanmak, afallamak, şaşırarak, havale hastalığına tutulmak, havale gelmek” (DS, s. 619)

**kork-** “korkmak” (s.730) **kork-**“korkmak” (C, s. 651)

“kıl Tenriden korıdı” “Kul, yüce ve aziz Allah’tan korktu.” (s. 522)

“teğirmende toğmuş sıçğan kök kökregiñe korımas” “Değirmende doğan sıçan gök gürlemesinden korkmaz.” (s. 468)

DLT **kork-> kork-, gork-, gorı-** (DS, s. 2104)

**korkala-, korıhala-**“korkmak, korkuya kapılmak” (DS)

**gork-, gorı-**“korkmak” (DS, s. 2104, 2105)

**korı-**“korkmak, ürünler sararmaya yüz tutmak” (DS, s. 2925)

**korıut-/korıut-** “korkutmak” (s. 730) **kork-**“fiilin in ettirgen şeklidir” (C, s. 655)

ol anı korııttı” “O, onu korkuttu.” (s. 339)

“ol anı korııttı” “O, onu korkuttu.” (s. 347)

**korkut-**“haşlamak, eti kokmaması için tuzlayıp biraz pişirmek, börttürmek” (DS, s. 2926)

**korıun-** “korku hissetmek”(s. 730) “kork- fiilin in dönüşlü halidir” (C, s. 655)

“er ışdın korıındı” “Adam korku hissetti ve onu içinde sakladı.” (s. 306)

**korıuş-** “iki kişi birbirinden korkmak” (s. 730) **kork-** fiilin in işteş şeklidir (C, s. 656)

“olar ikki korıışdı” “O ikisi birbirlerinden korktu.” (s. 297)

**ürk-** “(kurttan, düşmandan vb. şeylerden) ürkmek” (s. 934) **ürk-**“ürkülmek, şaşırarak, korkmak” (C, s. 221)

“bodun ürkti” “Kavim düşmanın gelişinden ürktü ve arasına kargaşa düştü.” (s. 522)

**ürk-**“yıkılmak, çökmek; yara başka yerlere sıçramak; sırçan denilen iğden çıkma bükülmüş iplik topağı birbirine karışmak, dolaşmak, saç taranırken zorlama sonucu kopan tellerin dibinde kellik olmak” (DS, s. 4069).

**ürk-(ül-)** “(bir şeyden) korkarak kaçmak” (s. 934) **ürk-**fiilin in edilgenidir. (C, s. 226)

“ürküñ bolup ürküldi” “Öyle ürküñücü sallantı oldu ki insanlar korkarak kaçtılar.” (s. 114)

**ürk-(üt-)** “ürküñmek” (s. 934) “ürk-fiilin in ettirgenidir.”(C, s. 226)

“ol koy ürküñtü” “O, koyun vb. şeyleri ürküñtü.” (s.118)

**belinle-** ve **kork-** fiillerinin duygu anlamını koruduğı görülmektedir.



#### 1.4. Zevk, Mutluluk, Sevinç İfade Eden Duygu Fiilleri

Zevk: Hoşa giden veya çekici bir şeyin elde edilmesinden, düşünülmesinden doğan hoş duygu, güzeli çirkinden ayırt etme yetisi, beğeni, tat, lezzet (TS, s. 2652). Mutluluk: Bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, mut (I), ongunluk, kut, saadet, bahtiyarlık, saadetlilik (TS, s. 1716). Sevinç: İstenen veya hoşa giden bir şeyin olmasıyla duyulan coşku (TS, s. 2081).

**avın-** “(bir şeyle, biriyle) avunmak, (bir şeye, birine) alışmak” (s. 565) avın-“eğlenmek, mutlu olmak, keyif almak” (C, s. 12)

DLT avın-> avın- DS

“maña awındı” “O bana alıştı.” (s. 67)

“ol maña awındı” “O benimleavundu.” (s. 99)

avın-“dişi hayvan gebe kalmak, döl tutmak, avunmak, soğukta üşüyüp kendinden geçmek” (DS, s. 383)

**kıçur-** “(birine) sitem edip ayıplamak ve (onun) üzülmesinden sevinç duymak.” (s. 709) kıç-ur-fiili sadece DLT'de tanıklanmıştır (C, s. 592).

“ol añar kıçurdı” “O, bir iş için ona sitem etti, onu ayıpladı ve onun üzülmesinden de sevinç duydu.” (s. 428)

kıçır-“bağırarak” (DS, s. 2785)

**kınış-** “zevk almak, mutlu olmak” (s.712) kın-“arzu etmek, istemek” kınış- kın fiilinin işteş şeklidir (C, s. 640)

“yigitler ışka kınışdı” “Gençler işte, mutlu oldular.Bu bir işten zevk aldıkları zaman olur.” (s. 264)

**kül-** “gülmek” (s. 755) kül-“birine gülmek” (C, s. 715)

“külse kişi atma añar örter küle

başkıl añar edgülükün agzın küle” “Bir insanı sana gülüyor görürsen onun yüzüne sıcak kül atma; sen de ona gülümseyerek bak.” Bu atasözünde kastedilen iyiliğe iyilikle karşılık ver (s. 241)

DLT kül-> gül-DS

gül-“gülmek” (DS )

küb-, küle-, külü-: “gülmek” (DS, s. 3023; 3028; 3032)

**külsir-**“kendini gülümser gibi göstermek” (s. 755) “külçir-“gülümsemek” külsir-“külçir” kelimesinin muhtemelen yanlış yazılmış şeklidir (C, s. 716)

“er külsirdi” “Adam kendini gülümser gibi gösterdi.” (s. 289)

**külümsin-**“güler görünmek” (s. 756)

“er külümsindi” “Adam vb. güler göründü.” (s. 309)

**külüş-** “gülüşmek” (s.756) kül-üş-“kül- fiilinin işteş şeklidir.” (C, s. 720)

“boğun kamug külüşdi” “Kavim gülüştü.” (s. 264)

**sevin-/sevin-** “sevinmek, mutlu olmak” (s. 815) sevin- “neşelenmek, memnun olmak anlamındaki sev- fiilinin dönüşlü şeklidir (C, s. 790)

“er sewüندی” “Adam sevindi ve ferahladı.” (s. 277)

DLT sewin-, sewün-> sövün-; söyün- DS

sövün-, söyün-“sönmek, sevinmek” (DS, s. 3682, 3684)

söyünmeyh: “sevinmek” (DS, s. 3684)

**yaru-, yaşı-**“ dinlenmek ve sevindirici bir şeye sevinmek” (s. 956) yaru-“aydınlanmak, parlamak (C, s. 956)

“er yarudı yaşudı” “Adam dinlendi ve sevindirici bir şeye sevindi.” (s. 385)

**yiriş-**“gülümsemek”(s. 978) yir-“bölmek, yarmak anlamındaki fiilin işteş şeklidir (C, s. 972)

“er yirişdi” “Adam vb. gülümsedi.” (s. 380)

avın-, gül-, sevin-/ sevün- fiillerinin duygu anlamını hâlâ koruduğu görülmektedir.

### **1.5.Sevgi İfade Eden Duygu Fiilleri**

Sevgi: İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu (TS, s. 2081).

**aşuk- ~ aşık-**“özlemek”(s. 561)aşuk-“ arzulamak anlamında kullanılan fiil sonraları acele etmek, telaşlı olmak anlamlarında kullanılmıştır ( C, s. 259)

“ol ewke aşuqtı” “Adam evini vb. özledi.” (s. 95)

aşık-“acele etmek” (DS, s. 354)

**köñül bağla-** “bağlamak, tüm sevgisiyle içten sevmek” (s. 735) bağ “somut isim (C, s. 314) bağla- “bağlamak, raptetmek” (EUTS, s. 31)

“ol otuñ bağladı” “O, odun vb. şeyleri bağladı.” (s. 471)

“yelgin bolup barduğı köñlü mañar bağlayu

kaldım erinç kadğuğa işim udu yığılayu” “Sevgilim yolcu olup gitti. Ben de gönlümü onun sevgisine bağladım. Onun arkasından sanki hüznün içinde kaldım ve sahibimin ardından ağladım.” (s. 476)

**köñül (ke/ge) sığ-** “gönüle hoş gelmek”(s. 739) sığ-“bir şeyin içine uymak” ( C, s. 804)

“bu söz köñülke sığdı” “Bu söz gönüle hoş geldi.” (s. 237)

**özel-** “özlemek” (s. 794)

“kügler kamuğ tüzüldi

ıwrık idiş tizildi

sensiz özüm özeldi

kelgil amul oynalım” “Şarkının nameleri arasında uyum sağlandı. Kadeh ve ibrikler dizildi. Gönlüm seni özlemektedir. Haydi çabuk ol; sakın ve rahat bir şekilde oynayalım.” (s. 401)

DLT özel-> özele- DS

özele- “özlem duymak, özlemek; ezip çalkalamak, karıştırmak (yoğurt vb. yiyecekler için)” (DS, s. 3370)

**sew-** “sevmek, arzulamak” (s. 815) sev- “aşık olmak, hoşlanmak” (C, s. 784)

“ol meni sewdi” “O beni sevdi.” (s. 237)

DLT sew->söy- DS

süy-, söy- “sevmek” (DS, s. 3726, 3684)

**sewtür-/ sewdür-** “sevdirmek, sevgiyi kalbe düşürmek” (s. 816) sevtür-/sevdür- “sev-fiilinin ettirgen halidir (C, s. 786).

“ol Teñri seni maña sewtürdi” “Yüce Allah senin sevgini kalbime düşürdü.” (s. 286)

**siğ-** “beğenmek, (gönüle) tesir etmek, işlemek” (s. 824) siğ-“ emilmek, sindirmek, bir şeye dalmak” (C, s. 833, 834)

“söz könjülke siğdi” “Söz gönüle tesir etti ve işledi.” (s. 509)

sin-“uygun düşmek, yakışmak, alışmak, gizlenmek, saklanmak” (DS, s. 3643)

**tartın-** şefkat göstermek”(s. 859) tartın- “iyilikseverlik” (EUTS, s.227) tart-“ bir şeyi çekmek, sürüklemek” (C, s. 534)

“er oğluna tartırdı” “Adam oğluna şefkat gösterdi; kendisine sunulan her iyilik veya yemek oğlunun olsun istedi.” (s.303)

tartın-“Başörtüsünü çene altından geçirip baş üstünde bağlamak, uygun zamanı kaçırmak, istediğini yapamamak, asılmak, çekmek” (DS, s. 3835)

özel- ve sev- fiilleri duygu anlamını devam ettirmiştir.

### **1.6.Şaşkınlık İfade Eden Duygu Fiilleri**

Şaşkınlık: Şaşkın olma durumu, şaşkınca davranış (TS, s. 2208).

**adıkla-, adukla-** “şaşırmak, bakakalmak”(s. 541-542) aduk-“yabancı, tanınmayan” (C, s. 49) DLT de şaşırmak anlamında tanıklanmıştır.

“yağı begdin udukladı

Körüsünü adıkladı”

“Bey gelirken düşman uyudu. Üzerlerine aniden askerlerin saldırdığını görünce şaşırıp ve bakakaldı.” (s. 485)

“ol anı adukladı” “O, bilinmeyen bir şey olduğu için onu garipsedi.” (s. 133)

DLT adıkla-, adukla- > ayıkla- DS

ayıkla-“şaşmak, bilememek, şaşırmak, tereddüt etmek” (DS, s. 417)

**eğ-** “hayret etmek” (s. 640) eğ-“şaşırmak, kafası karışmak” (C, s. 168)

“ereğdi” “Adam hayret etti.” (s. 90)

“erdem tile öğrenipen bolmak üwez

erdemsizin öğünse eğmegüde eğer” “Hikmet ve ilmi iste ve onu öğren; öğrenmekte kibir gösterme. Öğrenmeden edep ve hikmet iddia eden kimse imtihan sırasında şaşırır.” (s. 115)

**eğit-** “hayrete düşürmek, şaşırtmak” (s. 640) eğ-“filinin ettirgenidir (C, s. 179)

“tığraklanıp sekirtti

erin atın yügürtti

bizni kamuğ eğitti

andağ süke kim yeter” “Adam dayanıklılık gösterdi; sonra bize saldırdı. Atlarını ve adamlarını koşturttu. Yaptıklarıyla bizi hayrete düşürdü. Böyle bir orduya kim karşı koyabilir?” (s. 314)

DLT eğit- > anıt-, anıt-, angıt- DS

angıt- “şaşırmak, aptallaşmak” (DS, s. 267)

anıt-, anıt- “Aptal aptal, şaşkın şaşkın bakarak durmak, baka kalmak, elle kovalamak, ürktüme, bön bön, aptal aptal bakmak, anlatabilmek, aklına koymak, işi özensiz yapmak, ilgisiz davranmak” (DS, s. 271)

**eğtür-** “hayrete düşürmek” (s. 640) eğ-“filinin ettirgenidir (C, s. 179)

“erni eğtürdi” “Yaptığı şeyle adamı hayrete düşürdü.” (s. 128)

**tañla-** “şaşırmak” (s. 853) tañla-“merak etmek, şaşırmak” (C, s. 521)

“er ışığı tañladı” “Adam işe şaşırdı.” (s. 514)

tañla-“kınamak, ayıplamak, aldatmak, şaşırmak, sabahlamak, çok belirgin ses çıkarmak, güç durumunda olduğunu anlamak, akli başına gelmek” (DS, s. 3821)

danla-, dañla-“şaşmak, ayıplamak, kınamak, bahane bulmak, ağlamak, sabahlamak, uğuldamak, ses çıkarmak, duyduğunu çevreye yaymak” (DS, s. 1362)

dağna-“şaşmak, ayıplamak, kınamak” (DS, s.1325)

**tañlaş-** “(birden fazla kişi) şaşırmak” (s. 853) tañlaş-“fiilin işteş şeklidir” (C, s. 522)

“kişiler bu ışığı tañlaşdı” “İnsanlar bu işe şaşırdı.” (s. 512)

**tañlat-** “şaşırtmak” (s. 853) tañlat-“fiilin ettirgen şeklidir” (C, s. 522)

“ol meñi tañlattı” “O beni şaşkınlığa düşürdü ve şaşırttı.” (s. 345)

adıkla-/ adukla, eñit-, tañla- (danla-) fiilleri duygu anlamını korumuştur.

### **1.7. Tiksinme, Beğenmeme İfade Eden Duygu Fiilleri**

Tiksinme: Tiksinmek işi, nefret (TS, s. 2356). Beğenmemek: Kuşku duymak, kuşku ile karşılamak, küçümsemek, hor görmek (TS, s. 294).

**tumlit-** “kalbini soğutmak, kızdırmak, sevmez olmak” (s. 899) tumlı-“soğumak anlamına gelen fiilin ettirgenidir (C, s. 506)

“olanıñköñlintumlıttı” “O, onu kızdırdı ve kalbini soğuttu; o, onu artık sevmez oldu.” (s. 340)

**yir-** “iğrenmek” (Oğuz lehçesinde yermek) (s. 977) yir-“bir şeyden tiksinmek (özellikle yiyeceklerden), eleştirmek, birini suçlamak” (C, s. 955)

“er aşığı yirdi” “Adam yemekten iğrendi.” (s. 427)

“ol erig yirdi” “O, adamı yirdi.” (s. 427)

yir-“birinin ardından kötülüğünü söylemek, bir şeyi beğenmemek” (DS, s. 4280)

yer-“ birinin ardından kötülüğünü söylemek, bir şeyi beğenmemek, kalabalık içinde birine kötü davranmak, seçmek, ayırdetmek, kötölemek”(DS, s. 4253)

yir-, yer- fiili duygu anlamını korumuştur.

### **Sonuç**

Çalışmamızda, DLT’den tespit edilip tanıklanan 73 duygu fiili ile bu fiillerin DS’de duygu anlamı barındırıp barındırmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. İlgili fiillerden bir kısmının duygu anlamını koruduğu; bir kısmının anlam değişimine uğradığı; bir kısmının da DS’de yer almadığı belirlendi. Ulaşılan sonuçlar şöyledir:

DLT’den tespit edilen kızgınlık ve öfke bildiren fiillerden bulga-(n-), buş-(ur-), kakı-(ş-), öpkele-, telge-(n-); üzüntü ve pişmanlık bildiren fiillerden acı-(t-), esirge-, ıgla-/ yıgla-, korla-(n-), küs-, mun-(ad-); korku bildiren fiillerden belinle-, kork-; zevk, mutluluk, sevinç ifade eden fiillerden avın-, gül-, sevin-/ sevün-; sevgi ifade eden fiillerden özel- ve sev-; şaşkınlık ifade eden fiillerden adıkla-/ adukla, eñit-, tañla-; tiksinme ve beğenmeme ifade eden fiillerden yir-, yer- fiillerinin günümüzde hâlâ duygu anlamı taşıdığı;

kızgınlık ve öfke bildiren fiillerden bulga-, ige-, kakı-t-, kat-(ur-), kırğa-(ş-t), sarsıt-, ters-(in)-; üzüntü ve pişmanlık bildiren fiillerden agrı-ş-, ıgla-ş-, yıgla-ş-, mun-(uk-), ox-(sin-)/ ox-(sun-), ökün-(ç) kıl-, sıgta-(ş-), tartı-ş-; korku bildiren fiillerden kork-(un-uş-), ürk-(ül-, üt-); mutluluk, sevinç ifade eden fiillerden kın-(ış-), külsir-, külümsin-, külüş-, yaru-/ yaşu-; yiriş-; sevgi ifade eden fiillerden könül bağla-, könülge sıg-, sevtür- /sevdür-; şaşkınlık ifade eden

fiillerden en-, entür-, tanla-(ş-, t)-; tikslenme ve beğenmeme ifade eden fiillerden tumlı-(t)-fiillerinin bu biçimde kazandığı anlamla DS'de yer almadığı;

üzüntü ve pişmanlık bildiren fiillerden korkıt-/ korkut-, samsı-, ökün-, esirge-(n)-; kadran-, eril- korku bildiren fiillerden ürk-; zevk, mutluluk sevinç ifade eden fiillerden kıç-(ur-); sevgi ifade eden fiillerden tartın-, sin-, aşuk- fiilleri DS'de olmalarına rağmen duygu anlamlarını koruyamadığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak; bir yönüyle ele aldığımız duygu fiilleri, barındırdığı anlam itibariyle insanların kültürün ve toplumun içsel dünyasına açılan birer kapı niteliğindedir. Bu anlamda her biri gerek etimolojik açıdan gerekse de tarihi süreç içerisinde anlam değişiklikleri, daralması ve genişlemesi açısından daha detaylı bir şekilde başka araştırmacılar için irdelenmeye değer konular olacaktır.

### Kaynakça

- Akalın, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe sözlük* (11. baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M. ve Boz F. (2022). 15. yüzyıl Anadolu Türkçesinde negatif temel duygu fiilleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 8(17), 208-225.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük* (1. baskı). Kubbealtı Neşriyat.
- Bozkurt, F. (2014). Sözlüklerdeki temel duygu kavramlarının yeniden tanımlanması: Bir yöntem önerisi. *Türkoloji Dergisi*, 21(1). [https://doi.org/10.1501/Tr\\_0000000277](https://doi.org/10.1501/Tr_0000000277)
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Enderun Kitabevi.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford University Press
- Cüceloğlu, D. (2012). *İnsan ve davranışı psikolojinin temel kavramları*. Remzi Kitabevi.
- Derleme Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr>.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2020). *Dîvânü lugâti't-Türk*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2002). *Kars ili ağızları -ses bilgisi-*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Goleman, D. (2012). *Duygusal zekâ neden IQ'dan daha önemlidir?*. (B. S. Yüksel, Çev.). Varlık Yayınları.
- İlter, E. (2019). *Karahanlı Türkçesinde duygu fiilleri* (Tez No. 576922) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Karaca, G. (2002). *Derleme sözlüğü'nde Dîvânü lugâti't Türk'ten fiiller* (Tez No. 125332) [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Koptağel-İlal, G. (1991). *Tıpsal psikoloji tıpta davranış bilimleri*. Güneş Kitabevi.
- Ortony, A. ve Turner, T. J. (1990). What's basic about basic emotions?. *Psychological Review*, 97(3), 315-31. 10.1037/0033-295X.97.3.315
- Ötüken Türkçe Sözlük*. (2007). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Şahin, S. (2012). Mental fiil kavramı ve Türkmen Türkçesinde mental fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(4), 45-62. <https://doi.org/10.7884/teke.96>
- Parrott, W. (2001). *Emotions in socialpsychology; keyreadings in social psychology* (1. edition). Psychology Press.
- Plutchik, R. (2001). The nature of emotions. *American Scientist*, 89(4), 344-350.

- Soydan, S. (2018). Tarama sözlüğünün ilk iki cildindeki duygu fiilleri üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies*, 13(5), 471-493. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12923>
- Topçu, Ç. (2006). *Dîvânü lügâti't Türk ve Anadolu ağızlarının söz varlığında ortaklaşan fiiller* (Tez No.186811) [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Türkiye 'de halk ağızında derleme sözlüğü I-XII* (1993). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk runik harfli metinlerde mental fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51. <http://doi.org/10.1501/mtad.7.2010.4.63>
- Yıldız, H. H. (2020). Eski Uygurcada mental fiiller arası geçişler üzerine notlar. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, (26), 105-125. <https://doi.org/10.34189/gtd.26.007>

#### **Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı**

Araştırmacı, çalışmanın verilerinin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala gerekli dikkat ve özeni göstermiştir.

#### **Yazarların Makaleye Katkı Oranları**

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

#### **Çıkar Beyanı**

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.